

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد شاهرود

گروه حقوق

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: حقوق جزا و جرم شناسی

عنوان:

تحولات قانون مجازات اسلامی در خصوص مسئولیت کیفری ناشی از
اختلالات روانی

استاد راهنما:

دکتر عسل عظیمیان

نگارش:

بهاره مروجی

بهار ۱۳۹۵

تقدیم به ...

ماحصل آموخته هایم را تقدیم می کنم به آنان که مهر آسمانی شان آرام بخش آلام زمینی
ام است
به استوارترین تکیه گاهم، مهر پدرم
به سبزترین نگاه زندگیم، چشمان سبز مادرم

مقدسترین واژه ها در لغت نامه دلم، مادر مهربانم که زندگیم را مدیون مهر و عطوفت
آن می دانم.

برادرم همراه همیشگی و پشتوانه ی زندگیم که هرچه آموختم در مکتب عشق شما
آموختم و هرچه بکوشم قطره ای از دریای بی کران مهربانیتان را سپاس نتوانم بگویم.
امروز هستی ام به امید شماست و فردا کلید باغ بهشتم رضای شما
را آوردی گران سنگ تر از این ارزان نداشتم تا به خاک پایتان نثار کنم، باشد که حاصل
تلاشم نسیم گونه غبار خستگیان را بزداید.

تقدیر و تشکر

گرانمایه استاد ارجمند نیکو سرشت

سرکار خانم دکتر عسل عظیمیان

سپاس و ستایش شایسته‌ی آموزگاران گرانقدر این سرزمین که از دیرباز روشنی بخش سیاهی نادانی مردمان بوده‌اند، به ویژه شما گرامی که به رسم نیکان و خردمندان، همچنان آموزش فرزندان این سرزمین را به رنج بر خود پذیرفتید. چگونه سپاس توأم گفت شما را که با سوزاندن شمع وجود خویش آموختن را برای کمترازی همچون من، آنچنان که رسم استادی است، شیرین‌تر و گواراتر نمودید.

حال زمان آن فرارسیده است این شاگرد کمترین زیر سایه‌سار گسترده شما به بار نشیند و افتخار شاگردی خویش را به قدر دانش خویش، نه آنچه شما را سزااست نمایان کند. باشد آنچه که گفته می‌شود شایسته رنجی که به جان خریدید.

چکیده

پلان این پژوهش از نظر دانشجو شامل پنج قسمت است. قسمت اول بیان مقدمه که شامل بیان مسئله و ضرورت پژوهش و اهداف و سؤالات و فرضیات و پیشینه تحقیق می‌باشد.

قسمت دوم بیان فصل اول با عنوان تعاریف و مفاهیم اختلالات روانی است. مفاهیم اختلالات روانی و مسئولیت از دیدگاه روانشناسی و روانکاو و رشته حقوق و فقه توضیح داده شد.

قسمت سوم بیان فصل دوم با عنوان تأثیر اختلالات روانی در ارتکاب جرم می‌باشد که بعد از ارائه یک تعریف برای جرم؛ پذیرش مسئولیت کیفری نسبی و یا تخفیف مجازات به استناد کیفیات مخففه از نگاه فقه و حقوق را بیان داشتیم و ضمن توضیح اختلال روانی؛ که بی‌سازمانی شخصیتی؛ ذهنی؛ هیجانی می‌باشد با پذیرش اینکه آسیب‌های وارده بر عواطف علت ایجاد اختلال روانی از دیدگاه روان‌کاو است؛ به غیرممکن بودن تشخیص مرزهای دقیق مفهوم اختلالات روانی از دیدگاه روانشناسی پی می‌بریم و می‌خوانیم که ویژگی‌های متعددی چون عوامل محیطی- آناتومی افراد انسان و ژن‌ها، کروموزوم‌ها و هورمون‌ها- اختلالات شخصیتی در بروز اختلالات روانی و ارتکاب جرم نقش دارند؛ که از نگاه dsm-iv انجمن روان‌پزشکی امریکا، مورد سوم اختلالات شخصیتی به سه دسته شخصیت‌های عجیب- هیجانی- ترسو و مضطرب تقسیم شده است. سپس در موضوع اختلالات روانی و ارتباطات با جرایم به صورت موردی ماهیت اختلال روان گسیختگی و ماهیت اختلالات خلقی و ماهیت روان دردمندی و ماهیت سایر اختلالات روانی به صورت جداگانه توضیح و رابطه هر یک از این اختلالات را با جرم مورد بررسی قرار می‌دهیم و ارتباط بیماری صرع و عقب‌ماندگی ذهنی با جرم مطرح می‌شود. در ادامه‌ی تکمیل‌کننده‌ی آن؛ عوامل رافع مسئولیت کیفری روان‌گسیختگان- مسئولیت کیفری بیماران مبتلا به انواع اختلالات هذیانی- مسئولیت کیفری بیماران مبتلا به اختلالات خلقی- مسئولیت کیفری بیماران مبتلا به اختلالات دو قطبی- مسئولیت کیفری بیماران مبتلا به انواع اختلالات شخصیت- مسئولیت کیفری بیماران مبتلا به اختلال صرع- مسئولیت کیفری بیماران مبتلا به عقب‌ماندگی ذهنی و دیگر اختلالات روانی زایل‌کننده مسئولیت کیفری را مطالعه خواهیم کرد و پی می‌بریم که اختلالات روانی کاهش (تقلیل) دهنده مسئولیت کیفری هستند. سپس تأثیر مستی بر مسئولیت کیفری و تعاریف آن‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد.

در قسمت چهارم که بیان فصل سوم با عنوان مفهوم جنون و حکم ناشی از آن در فقه امامیه است، می‌خوانیم که دو منشأ برای جنون در فقه وجود دارد اول عارضه‌های روانی، دوم عارضه‌های عقلی و سایر عارضه‌ها می‌باشد که عارضه روانی مفهومی گسترده‌تر از عارضه عقلی (در فقه) می‌باشد سپس

مفهوم لغوی و اصطلاحی عقل را تعریف می‌کنیم که در اصطلاح فقها و حقوق‌دانان سه مفهوم از عقل وجود دارد و علاوه بر آن با توجه به توانایی تشخیص دو معنای متفاوت از جنون و با توجه به منشأ آن سه معنا از جنون در فقه وجود دارد و به این علت که تعیین گستره‌ی جنون در فقه ضرورت دارد. در روایات فقهی جنون به مطلق و خاص تشخیص و تقسیم‌شده است و بر اساس زمان ابتلا و شدت آن به اطباقی و ادواری تشخیص و تقسیم‌شده است تا جایگاه عرف و کارشناسان در ترسیم گستره‌ی جنون مشخص شود.

در قسمت پنجم که بیان فصل چهارم با عنوان نقش اختلالات روانی در مسئولیت کیفری در قانون مجازات اسلامی می‌باشد. ابتدا مسئولیت کیفری مجرمین روان بیمار در قوانین ایران (چه با منشأ اختلال روانی باشد چه با منشأ زوال عقل چه با مصرف مواد) ذکر شده است. در این پژوهش پس از آن که با مفاهیم ذکر شده در سایر فصل‌ها و ارتباط آن با جرم و مسئولیت کیفری آشنا شدیم اختلالات روانی و مسئولیت کیفری در قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲) را مورد مذاقه قرار دادیم و مباحث تجدید نظر شده در لایحه که تبدیل به قانون شده (از جمله، تعیین درجات جنون- بار اثبات جنون در امور کیفری- اقدامات قضایی در قبال جنون- حدوث جنون حین ارتکاب جرم حدوث جنون تا پیش از صدور حکم قطعی- حدوث جنون پس از صدور حکم قطعی) را در ارتباط با مسئولیت کیفری ناشی از اختلالات روانی مورد پژوهش و تحقیق قرار دادیم تا به تحولات قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲) در خصوص مسئولیت کیفری ناشی از اختلالات روانی پی ببریم.

واژگان کلیدی: مسئولیت کیفری – اختلالات روانی – جنون – جرم – مجازات

فهرست

عنوان

صفحه

چکیده	۱
مقدمه	۳
بیان مساله	۴
پیشینه پژوهش	۵
ضرورت و اهمیت تحقیق	۱۰
اهداف	۱۱
سوالات تحقیق	۱۱
فرضیات تحقیق	۱۱
روش تحقیق	۱۲
جنبه جدید بودن و نوآوری در تحقیق	۱۳

بخش اول: تعاریف و مفاهیم اختلالات روانی

مقدمه	۱۵
فصل اول: تعاریف اختلالات روانی در روانپزشکی	۱۶
مبحث اول: مفاهیم و جنبه های اختلال روانی	۱۶
گفتار اول: مفهوم اختلال روانی (کاپلان و سادوک)	۱۶
بند اول: مفهوم اختلال در لغت	۱۶
بند دوم: مفهوم روان در لغت	۱۷
بند سوم: مفهوم اختلال روانی در فرهنگ فارسی	۱۷
بند چهارم: مفهوم واحد از اختلالات روانی	۱۷
بند پنجم: تعریف سازمان جهانی بهداشت از اختلالات روانی	۱۷
بند ششم: تفاوت تعریف دو اصطلاح بیماری روانی یا اختلال روانی	۱۸
بند هفتم: طبقه بندی اختلالات روانی در نسخه DSM-IV انجمن روان پزشکی امریکا	۱۹

- محور I: شامل همه اختلالات بالینی عمده بجز اختلالات رشد شخصیت ۱۹
- محور II: شامل عقب‌ماندگی ذهنی و اختلالات شخصیت ۲۰
- محور III: شامل مشکلات پزشکی عمومی ۲۱
- محور IV: شامل، مشکلات روانی- اجتماعی و محیطی ۲۱
- محور V: مقیاس هفت‌درجه‌ای از کاملاً آسیب‌دیده ۲۱
- بند هشتم: نیروی روانی؛ بخش مهمی از هویت ۲۱
- بند نهم: اختلال روانی؛ بی‌سازمانی شخصیتی؛ ذهنی؛ هیجانی ۲۲
- بند دهم: ضایعات مغزی علت ایجاد اختلال روانی از دیدگاه روان‌پزشکان ۲۲
- بند یازدهم: آسیب‌های وارده بر عواطف علت ایجاد اختلال روانی از دیدگاه روان‌کاوان ۲۲
- بند دوازدهم: اشتراک دیدگاه روان‌پزشکان و روان‌کاوان در مورد اختلالات روانی ۲۲
- بند سیزدهم: غیرممکن بودن تشخیص مرزهای دقیق مفهوم اختلالات روانی ۲۳
- بند چهاردهم: سوابق طبقه‌بندی رسمی از اختلالات روانی در عصر حاضر؛ مرتبط با حقوق کیفری ۲۳
- مبحث دوم: تعاریف اختلالات روانی در فقه و حقوق ۲۴
- گفتار اول: جنون در فقه ۲۴
- بند اول: تقسیم اختلال روانی به سفاهت و جنون از دیدگاه فقه امامیه ۲۴
- بند دوم: تعریف فقه امامیه از جنون ۲۴
- بند سوم: تفاوت جنون و بیماری روانی از دیدگاه فقه امامیه ۲۴
- بند چهارم: تاثیر شدت و ضعف بیماری روانی در ترتیب آثار و احکام فقهی ۲۵
- بند پنجم: از دیدگاه فقه امامیه جنون فنی از فنون است (یعنی دارای مرتبه‌هایی است) ۲۵
- بند ششم: تفاوت تعریف روان‌پزشکان و فقه امامیه در مورد اختلال روانی ۲۶
- بند هفتم: ملاک اصلی در شناخت مجنون از دیدگاه فقه امامیه (فساد عقل) ۲۶
- بند هشتم: جنون مدار آثار فقهی حقوقی ۲۷
- بند نهم: جنون از اسباب شش گانه حجر ۲۷
- گفتار دوم: سفاهت در فقه ۲۸
- بند اول: تعریف فقه امامیه از سفاهت ۲۸
- بند دوم: تفاوت سفیه و صغیر ممیز ۳۰
- بند سوم: تفاوت بین سفیه و مجنون ۳۰
- بند چهارم: مسئولیت کیفری سفیه ۳۰

گفتار سوم: نظر فقه امامیه در مورد شناخت و بازشناسی بیماران روانی.....	۳۱
مبحث سوم: جنون در روانپزشکی، فقه و حقوق.....	۳۱
گفتار اول: تعریف لفظ جنون در علم حقوق و علم فقه و علم روانشناسی و در اصطلاح لغت.....	۳۱
بند اول: تعریف روان‌پزشکان و فقه از جنون دائمی.....	۳۲
بند دوم: تفاوت مفهوم جنون در علم روانپزشکی و علم حقوق و علم فقه و مسئولیت جزایی آن.....	۳۲
بند سوم: اختلال مشاعرو دماغ در قانون مدنی و فقه.....	۳۳
بند چهارم: اختلال تام و قوه تمیز در قانون مدنی و فقه.....	۳۳
مبحث چهارم: مفهوم مسئولیت و اقسام مسئولیت و مفهوم مسئولیت کیفری.....	۳۴
گفتار اول: مفهوم مسئولیت و اقسام مسئولیت.....	۳۴
بند اول: تعریف لغوی.....	۳۴
بند دوم: مسئولیت در معنای لاتین.....	۳۵
بند سوم: مسئولیت در معنای فقهی.....	۳۵
بند چهارم: تعریف اصطلاحی مسئولیت.....	۳۵
گفتار دوم: مفهوم مسئولیت از نگاه علم حقوق جزای عمومی.....	۳۶
بند اول: اقسام مسئولیت.....	۳۸
الف: مسئولیت حقوقی.....	۳۸
ب: مسئولیت اخلاقی.....	۳۸
ج: تعریف مسئولیت کیفری.....	۳۸
د: تعریف مسئولیت جزایی.....	۴۱
ه: تعریف مسئولیت قرار دادی و مسئولیت خارج از قرار داد.....	۴۲
گفتار سوم: ارکان مسئولیت کیفری مبتلایان به اختلالات روانی در علم حقوق و فقه(نقصان یا فقدان شعور).....	۴۳
بند اول: علم.....	۴۴
الف: علم به حکم.....	۴۴
ب: علم به موضوع.....	۴۴
ج: خواستن.....	۴۴
گفتار چهارم: عوامل رافع مسئولیت کیفری.....	۴۵
بند اول: مسئولیت کیفری بالقوه.....	۴۶

الف: بلوغ.....	۴۷
ب: ادراک = عقل.....	۴۷
ج: اختیار.....	۴۸
ج-۱- قدرت.....	۴۸
ج-۲- اراده.....	۴۹
بند دوم: مسئولیت جزایی بالفعل.....	۴۹

بخش دوم: تأثیر اختلالات روانی در ارتکاب جرم

مقدمه.....	۵۱
مبحث اول: مفهوم جرم و مهم‌ترین عوامل برای ارتکاب جرم.....	۵۳
گفتار اول: نقش عوامل محیطی در بروز اختلالات روانی و ارتکاب جرم.....	۵۳
بند اول: محیط عام یا کلی.....	۵۵
بند دوم: محیط شخصی.....	۵۵
الف: محیط شخصی اختیاری.....	۵۵
ب: محیط اجباری.....	۵۵
بند سوم: قانون حرارتی محیط بر جرم.....	۵۶
الف: نظر لاکاسانی درباره تأثیر محیط اجتماعی بر جرم.....	۵۹
ب: گابریل تارد درباره تأثیر محیط اجتماعی بر جرم.....	۵۹
ج: نظریه ساترلند درباره تأثیر محیط اجتماعی بر جرم.....	۶۲
بند چهارم: حدود مسئولیت افراد در رابطه با عوامل اجتماعی و محیطی موثر در وقوع جرم.....	۶۴
گفتار دوم: نقش آناتومی و شخصیت در ارتکاب جرم.....	۶۵
بند اول: نقش آناتومی بعضی افراد انسان و ژن‌ها، کروموزوم‌ها و هورمون‌ها با ارتکاب به جرم.....	۶۵
الف: نظریه آناتومی مجمله و ارتکاب به جرم.....	۶۶
ب: نظریه بازپیدایی ژنتیکی و ارتکاب به جرم (Atavism).....	۶۷
ج: نظریه تیپ شناسی یا سنخ شناسی و ارتکاب به جرم (Typology).....	۶۹
د: نقش غدد و ارتکاب به جرم (Glands).....	۷۲
ه: نظریه وراثت و ارتکاب به جرم (Inheritance).....	۷۲
ص: نظریه ژن مبارزه و ارتکاب به جرم: (Battle Gene).....	۷۵

- ض: نظریه فرزندخواندگی و ارتکاب به جرم (Adoption) ۷۶
- ط: نظریه دوقلوهای همسان و ارتکاب به جرم (Identical Twins) ۷۶
- ظ: نظریه گروه های خونی و ارتکاب به جرم (Blood Groups) ۷۷
- ع: نظریه ناهنجاری های کروموزومی و ارتکاب به جرم (Chromosomal Abnormalities) ۷۸
- غ: نظریه عوامل عصب شناختی (Neurological Factors) ۸۱
- بند دوم: نقش اختلالات شخصیت و ارتباط آن با جرم از نگاه dsm-iv ۸۲
- الف: شخصیت های عجیب ۸۲
- الف- ۱- اختلال شخصیت پارانوید (Paranoid) ۸۲
- الف- ۲- شخصیت اسکیزوید (Schizoid) ۸۳
- الف- ۳- اختلال شخصیت اسکیزوتایپی (Schizotypal) ۸۳
- ب: شخصیت های هیجانی ۸۳
- ب- ۱- اختلال شخصیت ضد اجتماعی (Antisocial Personality disorder) ۸۳
- ب- ۲- اختلال شخصیت مرزی (Borderline Personality disorder) ۸۴
- ب- ۳- اختلال شخصیت نمایشی یا نمایشگر (Histrionic personality disorder) ۸۴
- ب- ۴- اختلال شخصیت خود شیفته (Narcissist personality disorder) ۸۵
- ج: شخصیت های ترسو و مضطرب ۸۵
- ج- ۱- اختلال شخصیت وسواسی- جبری ۸۵
- ج- ۲- اختلال شخصیت دوری گزین (Avoidant personality disorder) ۸۵
- ج- ۳- اختلال شخصیت وابسته (Dependent personality disorder) ۸۵
- ج- ۴- اختلال شخصیت منفعل و مهاجم (Passive- aggressive personality disorder) ۸۵
- ج- ۵- اختلال شخصیت افسرده (Depressive personality disorder) ۸۶
- مبحث دوم: اختلالات روانی و ارتباط آن ها با جرایم ۸۷
- گفتار اول: اختلال روان گسیختگی و جرم ۸۷
- بند اول: ماهیت روان گسیختگی ۸۷
- الف: اسکیزوفرنی (Schizophrenia) ۸۸
- ب: اختلال هذیانی ۸۸
- بند دوم: رابطه روان گسیختگی و جرم ۸۹

گفتار دوم: اختلالات خلقی و جرم.....	۹۰
بند اول: ماهیت اختلالات خلقی.....	۹۰
بند دوم: رابطه اختلالات خلقی و جرم.....	۹۰
گفتار سوم: اختلال روان‌دردمندی و جرم.....	۹۱
بند اول: ماهیت روان‌دردمندی.....	۹۱
بند دوم: رابطه روان‌دردمندی و جرم.....	۹۱
گفتار چهارم: دیگر اختلالات روانی و جرم.....	۹۲
بند اول: ماهیت انواع اختلالات روانی.....	۹۲
الف: اختلالات فراگیر رشد (اختلالات تکاملی فراگیر (Pervasive developmental disorders)).....	۹۲
الف-۱- اختلال رت (Rett disorder).....	۹۲
الف-۲- اختلال فروپاشی کودکی (اختلال فروپاشنده ی کودکی).....	۹۲
الف-۳- اختلال اسپرگر (Asperger disorder).....	۹۲
ب: اختلالات یادگیری (اختلال مهارت های آموزشی).....	۹۲
ج: اختلالات کاهش توجه همراه با بیش فعالی (ADHD).....	۹۲
د: اختلالات تیک.....	۹۲
ذ: اختلالات دفعی (Elimination disorder).....	۹۲
ص: اختلالات اضطرابی (Anxiety disorders).....	۹۳
ض: اختلال هراس (آکورا فوبی (Panic disorder)).....	۹۳
ط: اختلالات ساختگی.....	۹۳
ظ: اختلالات شبه جسمی.....	۹۳
ع: اختلالات کنترل.....	۹۳
بند دوم: رابطه این دسته از اختلالات و جرم.....	۹۳
گفتار پنجم: رابطه بیماری صرع و عقب‌ماندگی ذهنی با جرم.....	۹۴
بند اول: رابطه بیماری صرع با جرم.....	۹۴
بند دوم: رابطه عقب‌ماندگی ذهنی با جرم.....	۹۵
مبحث سوم: مسئولیت کیفری اختلالات روانی در قانون مجازات اسلامی.....	۹۶
گفتار اول: پذیرش مسئولیت کیفری نسبی و یا تخفیف مجازات به استناد کیفیات مخففه.....	۹۶
گفتار دوم: مسئولیت کیفری انواع اختلالات.....	۹۸

- بند اول: مسئولیت کیفری روان‌گسیختگان..... ۹۸
- الف: مسئولیت کیفری بیماران مبتلا به اسکیزوفرنی..... ۹۸
- ب: مسئولیت کیفری بیماران مبتلا به اختلال اسکیزوفرنی فرم..... ۹۹
- ج: مسئولیت کیفری بیماران مبتلا به انواع اختلالات هذیانی..... ۱۰۰
- بند دوم: مسئولیت کیفری بیماران مبتلا به اختلالات خلقی..... ۱۰۱
- الف: مسئولیت کیفری بیماران مبتلا به اختلال افسردگی اساسی..... ۱۰۱
- ب: مسئولیت کیفری بیماران مبتلا به اختلالات دو قطبی..... ۱۰۲
- بند سوم: مسئولیت کیفری روان دردمندان..... ۱۰۲
- الف: مسئولیت کیفری بیماران مبتلا به انواع اختلالات شخصیت..... ۱۰۲
- ب: مسئولیت کیفری بیماران مبتلا به اختلال وسواسی جبری..... ۱۰۳
- بند چهارم: مسئولیت کیفری بیماران مبتلا به بیماری صرع..... ۱۰۳
- بند پنجم: مسئولیت کیفری بیماران مبتلا به عقب‌ماندگی ذهنی..... ۱۰۴
- بند ششم: مسئولیت کیفری دیگر اختلالات روانی زائل‌کننده..... ۱۰۶
- بند هفتم: مسئولیت کیفری بیماران مبتلا به اختلال یادگیری..... ۱۰۶
- بند هشتم: مسئولیت کیفری بیماران مبتلا به اختلال انفجاری دوره‌ای..... ۱۰۶
- بند نهم: مسئولیت کیفری بیماران مبتلا به اختلال استرس پس از سانحه..... ۱۰۷
- بند دهم: مسئولیت کیفری دیگر اختلالات روانی کاهش (تقلیل) دهنده..... ۱۰۷
- مبحث چهارم: تاثیر اختلال روانی ناشی از مستی بر مسئولیت کیفری..... ۱۰۸
- گفتار اول : مفهوم مستی و صفات و اسباب مستی..... ۱۰۸
- بند اول: تعریف مست و مستی..... ۱۱۰
- بند دوم: صفات مستی..... ۱۱۰
- بند سوم: عوارض مستی..... ۱۱۱
- بند چهارم: اسباب مستی..... ۱۱۱
- الف: الکل معمولی و الکل اتلیک..... ۱۱۱
- الف-۱- عوارض اعتیاد به الکل..... ۱۱۳
- الف-۲- ارتباط مصرف الکل با ارتکاب جرم..... ۱۱۴
- ب: مواد مخدر در کنار الکل..... ۱۱۴
- ب-۱- داروهای اعتیاد دهنده (مخدر) و مکانیسم آن‌ها بر دستگاه عصبی و جرم..... ۱۱۷

ب-۲- عوارض اعتیاد به مواد مخدر.....	۱۱۸
ب-۳- ارتباط مصرف مواد مخدر با ارتکاب جرم.....	۱۱۹
گفتار دوم: مسئولیت کیفری الکلیسم و مواد مخدر.....	۱۱۹
بند اول: فرق الکلیسم و مستی ارادی.....	۱۱۹
بند دوم: اقسام مستی از نظر میزان تاثیر بر دستگاه عصبی.....	۱۲۱
الف: مستی تام.....	۱۲۱
ب: مستی نسبی.....	۱۲۱
بند سوم: مستی بر مبنای قصد شخصی مست.....	۱۲۲
الف: مستی ارادی.....	۱۲۲
الف-۱- مستی ارادی به انگیزه ارتکاب جرم.....	۱۲۳
الف-۲- مستی ارادی بدون انگیزه ارتکاب جرم.....	۱۲۴
ب: مستی غیر ارادی.....	۱۲۵
بند چهارم: وجود یا فقدان مسئولیت کیفری در مستی ارادی.....	۱۲۷
بند پنجم: مستی در قانون مجازات اسلامی و قانون اقدامات تأمینی.....	۱۳۳
بخش سوم: مفهوم جنون و حکم ناشی از آن در فقه امامیه	

مقدمه.....	۱۴۱
مبحث اول: عارضه‌های روانی در فقه.....	۱۴۱
گفتار اول: منشاء عارضه‌های روانی در فقه.....	۱۴۱
بند اول: عارضه‌های عقلی.....	۱۴۱
بند دوم: سایر عارضه‌ها.....	۱۴۱
بند سوم: عارضه روانی مفهومی گسترده‌تر از عارضه عقلی(در فقه).....	۱۴۲
گفتار دوم: مفهوم لغوی و اصطلاحی عقل از نظر فقها و حقوق دانان.....	۱۴۲
بند اول: مفهوم لغوی و اصطلاحی عقل.....	۱۴۲
بند دوم: عقل در اصطلاح فقها و حقوق دانان.....	۱۴۳
بند سوم: ضرورت تعیین گستره‌ی جنون در فقه.....	۱۴۴
بند چهارم: جایگاه عرف و کارشناسان در ترسیم گستره‌ی جنون.....	۱۴۶
گفتار سوم: اقسام تشخیص جنون در فقه.....	۱۴۷
بند اول: تشخیص جنون در فقه باتوجه به توانایی تشخیص.....	۱۴۷

بند دوم : تشخیص و تقسیم جنون در فقه با توجه به منشاء آن.....	۱۴۷
بند سوم: تشخیص و تقسیم جنون به مطلق و خاص در روایات فقهی.....	۱۴۸
الف: جنون مطلق (عارضه‌های عقلی).....	۱۴۹
ب: جنون خاص.....	۱۵۰
ب-۱- تعاریف لفظی.....	۱۵۰
ب-۲- تعریف با مثال و روش استقرایی (رسم ناقص).....	۱۵۲
ج: تعریف به تقسیم (رسم تام).....	۱۵۳
بند چهارم: تشخیص و تقسیم جنون در فقه بر اساس زمان ابتلا و شدت آن به طباقی و ادواری.....	۱۵۴
الف: عارضه‌های عقلی ادواری.....	۱۵۵
ب: عارضه‌های عقلی طباقی.....	۱۵۶
بخش چهارم: نقش اختلالات روانی در مسئولیت کیفری در قانون مجازات اسلامی	
مقدمه.....	۱۵۸
مبحث اول: مسئولیت کیفری مجرمین روان بیمار در قوانین ایران.....	۱۶۳
گفتار اول: اختلال روانی در قوانین ایران.....	۱۶۴
بند اول: اختلالات روانی و مسئولیت کیفری در قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲).....	۱۶۵
بند دوم: تشخیص جنون در قوانین.....	۱۶۸
بند سوم: تعیین درجات جنون در قوانین.....	۱۶۹
بند چهارم: اثبات جنون در قوانین.....	۱۷۱
گفتار دوم: اقدامات قضایی در قبال جنون.....	۱۷۳
بند اول: حدوث جنون حین ارتکاب جرم.....	۱۷۳
بند دوم: حدوث جنون تا پیش از صدور حکم قطعی.....	۱۷۵
بند سوم: حدوث جنون پس از صدور حکم قطعی.....	۱۷۷
خلاصه.....	۱۸۰
منابع و مأخذ.....	۱۸۹

مقدمه

با نگاهی به تاریخ تحولات کیفری و با دیدن تشتت آرای قضات و صاحب‌نظران در شناخت مفهوم جنون می‌توان دریافت که در گذشته‌های دور، رویه‌ای یکسان در برخورد با مقوله جنون و مسئولیت کیفری مجانین وجود نداشت؛ اما با تبیین این واژه و تعامل روزافزون علم حقوق و علم روانشناسی و پزشکی قانونی و حرکت جوامع و حکومت‌ها به‌سوی عدالت، شاهد حرکت به سوی وحدت رویه‌ای برای برخورد و تعامل با این مقوله در سراسر جهان می‌باشیم. در همه قوانین کیفری، رفع مسئولیت جزایی و عدم مجازات مجرم مشروط به اثبات ناتوانی فرد از تشخیص درست و نادرست نیز با ناآگاهی فرد از نتیجه رفتار خود است.

بر اساس اکثر قریب به اتفاق قوانین جزایی دنیا، مجرمین فاقد مسئولیت کیفری، نمی‌توانند موضوع مجازات کیفری قرار گیرند ولی دادگاه می‌تواند درباره اقدامات لازم جهت بازپروری و حفظ امنیت جامعه با کمک متخصصان پزشکی قانونی تصمیم‌گیری کند. چنین اقداماتی صرفاً پیشگیرانه است. این تدابیر می‌توانند آموزشی (نظیر بکارگیری در موسسات آموزشی ویژه)، درمانی (نگهداری در بیمارستان‌های روان‌پزشکی حفاظت شده) و یا حمایتی (ممنوعیت نسبت به برخی مشاغل) باشند. در حالی که این اقدامات توسط دادگاه تحت عنوان مجازات‌های تکمیلی برای مجرمین دارای مسئولیت کیفری اتخاذ می‌شود، برای مجرمین فاقد مسئولیت کیفری، به عنوان مجازات اصلی خواهد بود. هر چند در اکثر قوانین جزایی به دلیل تفاوت در درک ماهیت اختلالات روانی از منظر روان‌پزشکی و حقوقی، نظر قاضی و یا هیئت منصفه نهایتاً تعیین کننده است اما در برخی از بازنگری‌های قانونی این اختلافات کمتر شده است.

بیان مساله

در این تحقیق سعی بر این است که با نگاهی مستمر بر فقه امامیه و البته علم روان‌پزشکی و از منظر جرم‌شناسی، به بررسی سیر تحولات قانون مجازات ایران از ابتدا تا کنون در خصوص تعریف اختلالات روانی و جنون و دامنه‌ی این تعریف تا جایی که مشمول عوامل رافع مسئولیت کیفری و یا از علل مخففه جرم باشد پرداخته شده است.

از سوی دیگر با توجه به تصویب قانون مجازات اسلامی جدید و توجه به این امر که فعلاً و تا چندین سال دیگر قانونی جایگزین آن نخواهد شد و از هم اکنون رویه قضایی در خصوص شیوه اجرای آن شکل می‌گیرد، در مقام تفسیر این قانون و شیوه صحیح اجرا نمودن آن با توجه به اصول پذیرفته شده ی قانون جزا (تفسیر مضیق، منع تفسیر موسع و تفسیر به نفع متهم) با در نظر گرفتن علم روان‌پزشکی و رویه قضایی برخورد خواهیم آمد.

از طرف دیگر با نگاهی جرم‌شناسانه در پی احراز نواقص مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و یافتن راحل‌هایی برای برطرف نمودن این نواقص خواهیم بود و در این خصوص به این نکته مهم توجه گردیده است که بعضی از جرائم نه تحت تاثیر جنون به معنای خاص کلمه بلکه تحت تاثیر اعتقادات خاص خرافی افراد ارتکاب می‌یابند. به گونه‌ای که در واقع این اعتقادات خرافی قدرت تعقل را از ایشان سلب می‌نماید در حالی که در جریان دادرسی کیفری و در جریان تعقیب، افرادی فوق العاده نرمال و عادی به نظر می‌رسند، که نه تنها به ذهن مقام تعقیب و محاکمه نیز خطور نمی‌کند که این شخص به دلیل اختلالات روانی مرتکب چنین جرمی گردیده است؛ بلکه خود فرد نیز نمی‌داند که درگیر چنین اختلالاتی است و چنین دفاعی را از خود معمول نمی‌دارد. در این خصوص نیز در جهت جلوگیری از حقوق قانونی چنین افرادی راهکارهایی اندیشیده شده است.

انواع گوناگون اختلالات روانی غیر از جنون از جمله مباحث مطرح در جرم‌شناسی است که می‌تواند تاثیر شایان توجهی بر مسئولیت کیفری مجرمان و مبتلایان به این اختلالات و به تبع آن بر حقوق کیفری داشته باشد. مجموعه اختلالات روانی که طیف گسترده‌ای از انواع بیماری‌های عصبی-روانی خفیف، متوسط و شدید را در بر می‌گیرد، معمولاً نتیجه تأثیر عوامل زیستی-روانی-اجتماعی هستند که محیط فردی و اجتماعی شخص را می‌سازند. ابتلا به این اختلالات از چشم‌اندازهای گوناگون قابل بررسی و مطالعه است؛ از جمله چشم انداز حقوقی و به ویژه حقوق کیفری.

قانون‌گذار با علم به این مسئله و درک آن همواره در صدد وضع قواعدی متناسب با این پدیده نامیمون برآمده و تدابیری در این رهگذر اندیشیده است. در این راستا قانون‌گذار نخستین قدم را در

قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴ برداشت و در آن با اشاره به دیگر اختلالات دماغی علاوه بر جنون و با پذیرش اصل نسبی بودن مسئولیت کیفری این قبیل بیماران، احکام ناظر بر عدم مسئولیت کیفری و بعضاً مسئولیت کیفری تقلیل یافته‌ی این دسته از بزه‌کاران را تبیین نمود.

اما امروز قانون مجازات اسلامی با کشیدن خط بطلان بر قوانین پیشین صرفاً جنون (نه دیگر اختلالات روانی) را عامل مانع مسئولیت کیفری معرفی نموده است. این در حالی است که دستاوردهای علوم پزشکی به ویژه روان‌شناسی و روان‌پزشکی حاکی از آن است که پاره‌ای از اختلالات روانی به دلیل سلب قدرت تعقل، درک و اراده از بین برنده مسئولیت کیفری است.

عده‌ای از اختلالات به دلیل تأثیرگذاری و اعمال فشار بر قدرت تعقل، درک و اراده تقلیل دهنده مسئولیت کیفری و برخی نیز به دلیل عدم تأثیر بر درک و اراده فرد، اگر چه سلامت روان او را به مخاطره می‌اندازد، ولی تأثیر بر مسئولیت کیفری او ندارد. لذا بررسی دقیق و همه جانبه قوانین کیفری ایران به ویژه قانون مجازات اسلامی و تطبیق آن با یافته‌ها و دستاوردهای نوین دانش‌های روز، چون روان‌شناسی و روان‌پزشکی در راستای شناسایی مسئولیت کیفری بزه‌کاران مبتلا به انواع اختلالات روانی و شیوه‌های مناسب و کارا هنگام مواجه با این قبیل بزه‌کاران امری ضروری و اجتناب ناپذیر است.

پیشینه پژوهش

۱- در مقاله‌ی دگرگونی‌های مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در ایران نوشته محسن شریفی، دکتر محمد نواب حبیب زاده، دکتر محمد تفرشی و دکتر محمد فرجی‌ها در مجله حقوق دادگستری فصلنامه علمی- پژوهشی قوه قضاییه شماره ۸۲- تابستان ۹۲ ص ۱۳۳، دگرگونی‌های حقوق ایران در زمینه خاصه لایحه موصوف مورد اهتمام قرار گرفته است. در این مقاله نوشته شده است که توجه بر دلایلی از قبیل؛ نقض اصل شخصی بودن مجازات عدم نیل به اهداف مجازات و عدم تحصیل برخی از مجازات؛ اصل اختصاصت موانع، راجع به آیین دادرسی و از همه مهم‌تر عدم امکان اسناد تقصیر در نفی و براهینی چون واقعیت قضایی و جرم‌شناسی دشواری کشف مقصر حقیقی؛ مذاقه هرچه بیشتر اعضا و سهامداران در انتخاب مدیران؛ کاستن از مجازات سالب آزادی و یا صدمه بدنی بر مدیران و کارکنان و دست‌آخر جبران زیان‌های وارده بر بزه دیدگان به نحوی مطلوب در اثبات مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی ابراز شده‌اند. تأثیر دیدگاه مخالفان بر نظام‌های حقوقی چندان بوده است که تا قرن بیستم پذیرش مسئولیت کیفری اشخاص موصوف را به عنوان یک اصل در بوته تردید قرار داده بود؛ اما از نیمه قرن مذکور و در پی گسترش دامنه فعالیت اشخاص حقوقی به‌ویژه شرکت‌ها و ظهور جرایم در

حوزه حمل‌ونقل و به طور کلی صنعت کشورهای پیشگامی چون کانادا و انگلستان و امریکا و هلند و نیز شورای اروپا را بر آن داشت تا ورای مضیق‌های حاکم بر حقوق جزا با اتکا بر نظریاتی چون مسئولیت نیابتی؛ شخص ثانویه؛ مسئولیت کارفرما و مافوق و تقصیر جمعی؛ مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را به عنوان ضرورتی اجتناب‌ناپذیر پذیرفته و قاعده‌مند سازند. النهایه، جنبش پذیرش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، نظام کیفری ایران را نیز به خود ملحق ساخت. چندان که در گام نخست به طور خاص در حوزه جرایم رایان‌های مصوب ۸۸/۳/۵ و در گام دوم با تصویب قانون مجازات اسلامی ۹۲/۲/۱، به طور عام و نسبت به کلیه جرایم تعزیری این مسئولیت مورد اقبال واقع شد. دگرگونی‌های مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در ایران اهم این نوشتار است.

۲- اصغر مهر نیا و ابوالقاسم فلاحي در فصلنامه تعالی حقوق سال چهارم شماره سه تابستان ۹۲ در مورد تحولات جنون و مسئولیت کیفری در قانون مجازات اسلامی سال ۹۲ نوشته‌اند که قوانین کیفری ایران از ابتدا تا به امروز در برخورد با مسئله‌ی جنون سیاست‌های متفاوتی در پیش گرفته است. پیش از پیروزی انقلاب اسلامی دیدگاه قانون‌گذار به موضوع، عینی‌تر و علمی‌تر بود؛ قانون‌گذار پس از آن قلاب، با هدف تطبیق قوانین کیفری با احکام شرع، در مقررات مربوط به جنون و تأثیر آن در مسئولیت کیفری تغییراتی اعمال نمود؛ از جمله آن که تقسیم‌بندی جنون به اختلال تام و نسبی شعور را از میان برداشت و به این ترتیب، جنون بدون توجه به درجات آن، رافع مسئولیت کیفری شناخته شد. تحولات قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در احکام جنون، از یک‌سو متأثر از اندیشه‌های نوین سیاست جنایی بود و از دیگر سو، ریشه در نگاه فقهی- سنتی به موضوع داشت. این رویکرد دوگانه، در پاره‌ای از موارد نظام عدالت کیفری را با مشکلاتی مواجه خواهد کرد. این مقاله با نگاهی به سیر تحولی قوانین ایران در رابطه با تأثیر جنون در مسئولیت کیفری، قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ را از این جهت بررسی کرده و مشکلات ناشی از اجرایی نمودن آن را به بحث می‌گذارد. فصلنامه تعالی حقوق مربوط به دادسرای عمومی و انقلاب تهران است. دارای رتبه علمی- ترویجی (علوم انسانی) می‌باشد.

3- محمد یکرنگی و رضا کولیوند در مقاله تخصصی خود با عنوان تأثیر اختلال هوس ربایش بر مسئولیت کیفری در فصلنامه حقوقی پزشکی شماره ۲۸ بهار ۹۳ ص ۷۶ و ۱۰۴ نوشته‌اند که: هوس ربایش یکی از اختلالات روانی است که باعث می‌شود شخص بیمار جهت سرقت اشیاء تحت فشار قرار گیرد با توجه به نهان بودن این اختلال و شمار بالای مبتلایان به آن مسئولیت کیفری این اشخاص یکی از مسائل مهم در حقوق کیفری است که با ابهامات فراوانی روبه‌رو است. بنابراین لازم است وضعیت مسئولیت کیفری این اشخاص بررسی شود. در راستای این امر نوشتار حاضر، ابتدا ویژگی‌های

شخصیتی این بیماران و سپس میزان اختیار شخص مجرم و شرایط روحی او حین ربایش کالا که تأثیر مستقیم در میزان مسئولیت دارد را مورد بررسی قرار داده است؛ پس از آن تأثیر این اختلال را به عنوان عامل رافع مسئولیت یا کاهش دهنده کیفر بررسی کرده و نتیجه گرفته است که هوس ربایش به رغم آن که اختلال روانی حادی است، نمی‌تواند به عنوان رافع مسئولیت در حقوق کیفری تلقی گردد؛ بلکه می‌تواند تنها به عنوان کیفیتی در راستای کاهش مسئولیت قلمداد شود. نشریه حقوقی پزشکی (مجله علمی-پژوهشی) وابسته به انجمن علمی حقوق پزشکی ایران است این نشریه در قالب فصلنامه و به چهار زبان فارسی و انگلیسی و فرانسه و عربی منتشر می‌شود و در برگیرنده مقالات مرتبط با حقوق پرستاری، حقوق سلامت، حقوق داروسازی، حقوق روان پزشکی، حقوق زیست فناوری و پیراپزشکی است؛ و دارای رتبه علمی پژوهشی از کمیسیون نشریات وزارت بهداشت می‌باشد.

۴- در کتاب حقوق و جزای عمومی محمدعلی اردبیلی جلد دوم در خصوص جرم عمدی و غیر عمدی و مسئولیت آن آمده است که: مهم‌ترین طبقه‌بندی جرایم برحسب عنصر روانی طبقه‌بندی دوگانه جرایم به جرم عمدی و غیر عمدی است. همچنین با توجه به نیت فاعل یا فاعلان جرم به منظور وصول به نتیجه خاص ممکن است جرایم متعددی ارتکاب یابد که با یکدیگر مرتبط باشند. جرم مرتبط مفهومی وسیع و احکامی جدا از جرایم ساده دارد بر این مبنا، جرایم را می‌توان در طبقه‌بندی دیگری گردآورد و احکام آن‌ها را برشمرد.

الف- جرایم عمدی و جرایم غیر عمدی

رفتار انسان ممکن است به دو گونه، منشأ تقصیر او گردد؛ یکی افعالی که انسان با اراده خود و با سوءنیت به قصد نقض دستورهای قانون‌گذار مرتکب می‌شود و دیگر افعالی که در انجام دادن آن به هیچ وجه قصد مخالفت با عوامل و نواحی قانون‌گذار را ندارد، لیکن به علت بی‌احتیاطی و یا بی‌مبالاتی و یا عدم رعایت مقررات و نظامات دولتی نتیجه‌ای پدید می‌آورد که خاص قانون‌گذار نیست. افعال نخست را جرایم عمدی و دیگری را جرایم غیر عمدی می‌نامند. پس در جرایم عمدی سوءنیت و در جرایم غیر عمدی خطای کیفری شرط تقصیر است. در اهمیت این تقسیم‌بندی همین بس است که گفته شود قانون‌گذار اسلامی مبنای تقسیم‌بندی بخشی از جرایم را که جنایت نفس یا عضو نامیده می‌شود بر این پایه استوار نموده است تا آن‌جا که در جرایم غیر عمدی هم خطا را به دو نوع انگاشته است؛ خطای محض و خطای شبیه عمد.

خطای محض عبارت است از جنایتی که در آن مرتکب نه قصد جنایت بر منجی الیه را داشته و نه قصد ایراد فعل واقع‌شده بر او را؛ مانند آن که تیری به قصد شکار رها کند و به فردی برخورد نماید در این مورد دیه بر عاقله واجب می‌گردد. لیکن در خطا شبیه عمد دیه بر عهده خود جانی است. جنایت،